

اکوتوریسم و گیاهان

بهرام زهزاد
اکولوژیست و مدرس رشته گیاه شناسی

شرکت توسعه منابع و صنایع فرسنگی
مجله علمی تخصصی زیست‌شناسی

عکس: عباس جعفری

گردشگر ژاپنی در دشت لاله‌های واژگون روئیده در ارتفاعات زردکوه

گردشگر طبیعت از طبیعت می آموزد. در طبیعت موضوعات مختلفی وجود دارد که بخش مهمی از آن گیاهان هستند. علاقمندان زیادی در جهان هستند که می خواهند دانش خود را در این زمینه بالا ببرند. تا چندی پیش تنها گروه های گیاه شناس حرفه ای به دنبال شناسایی گیاهان بودند و از مطالعه و شناخت آنها لذت می بردند ولی اکنون افراد غیرمتخصص نیز به این موضوع علاقمندان شده اند.

مناطق رویشی گیاهی کشور در سه منطقه قرار دارد:

- ۱- منطقه هیرکانی که حاشیه جنوبی دریای خزر را در بر گرفته است.
 - ۲- ایران توراتی که در ناحیه میانی کشور واقع شده است.
 - ۳- نوبوسندی که در جنوب کشور قرار دارد. این مناطق ویژگی های متفاوتی دارند که این مسئله تنوع ویژه ای برای پوشش گیاهی این حوزه ها ایجاد کرده است. در این مناطق گیاهانی متفاوت با خصوصی متفاوت می روید.
- در ایران تنوعی از نظر نواحی رویشی گیاهی داریم. این تنوع به ویژه در ناحیه ایران توراتی مراکز تمرکز گونه های گیاهی وجود دارد. مانند مناطق آذربایجان و قفقاز در شمال غرب ایران، کویر مرکزی، البرز، خراسان و آسیای مرکزی، ایران مرکزی و زاگرس که بخش هایی از این مناطق به علت دارا بودن تنوع گیاهی به عنوان Hot spot یا مناطق اکولوژیکی شناخته می شوند و توسط سازمان های بین المللی از نظر حفاظت بسیار مورد توجه قرار گرفته اند که می تواند برای بوم گردشگری (اکوتوریسم) مورد توجه و برنامه ریزی قرار بگیرد.

منطقه ایران توراتی: نام این منطقه ثبت جهانی شده است که از ترکیه و ایران آغاز می شود و تا چین ادامه می یابد ولی بخش مربوط به ایران ویژگی خودش را داراست و تنوع قابل توجهی دارد. در ایران به طور کلی حدود ۱۰ هزار گونه گیاهی داریم (در مقایسه با کل گیاهان قاره اروپا که ۸۸۰۰ گونه است رقم قابل توجهی است) که ۲۰٪ این گیاهان خاص کشور ماست و در کشورهای دیگر وجود ندارد. حدود ۸۰٪ گیاهان ایران در منطقه ایران توراتی واقع شده است، ناحیه آذربایجان (ارسباران) و قفقاز از مناطق ویژه تنوع گیاهی جهان محسوب می شود. جنگل های خزان کننده خزری در البرز شمالی گسترش پیدا کرده اند. این جنگل ها بسیار قدیمی و از بقایای دوره سوم زمین شناسی هستند که از عصر یخبندان تاکنون پابرجا مانده اند.

کویر مرکزی ایران حالت ویژه ای دارد بین فلاتی که دورتادور آن را کوه ها فرا گرفته است این منطقه به مثابه جزیره ای شده که با کویرهای شمال آفریقا و آسیای شمالی تفاوت هایی دارد.

منطقه آذربایجان بیشتر گون زار است. آذربایجان تا زنجان و همدان و اردبیل و آذربایجان شرقی و غربی را در بر می گیرد. منطقه البرز شامل ارتفاعات و شیب های جنوبی البرز است. خراسان شمالی و رضوی درمزه زار است و پسته وحشی از گیاهان ویژه آن محسوب می شود که با شمال غرب کشور متفاوت است. در کویر مرکزی گیاهان نمک دوست و شن دوست و خشکی پسند را داریم. در جنگل غرب بلوط وجود دارد که از نظر وسعت در زاگرس وسیع ترین جنگل ایران است ولی این جنگل ها جوان هستند و عمر آن ها کم تر از ۱۰ هزار سال قدمت دارد. در ۱۰ هزار تا ۷ هزار سال قبل تغییرات آب و هوایی در زمین رخ داده است که باعث ایجاد تغییراتی در پوشش گیاهی ایران نیز گشته است در مطالعات گرده شناسی از جمله در منطقه زریوار مطالعه شده و اطلاعات آن در مقالات ارائه شده است. سلسله جبال البرز جنگل های کبک و بادام را در خود جای داده که با زاگرس متفاوت است. ناحیه صحاراسندی ناحیه گرمسیری است که با خرما و نخل بومی به نام داز شناخته می شود. کنار، کهور، کرت و آکاسیا از گیاهان این ناحیه است. این ناحیه شامل زمین های گسسته ای است که گونه های خاصی از گیاهان را در خود جای داده است.

موضوع جالب توجه دیگری از منظر بوم گردشگری وجود دارد که دانش "قوم گیاه شناسی" نامیده می شود. این دانش دانش مردم است که در طول زمان سینه به سینه نقل شده و در هیچ جا مکتوب نیست. امروزه به فکر افتاده ایم که از مردم یاد بگیریم و اطلاعات آن ها را مکتوب کنیم و در اختیار مردم قرار دهیم. در این دانش گیاهان مختلفی توسط مردم بومی شناخته می شوند از جمله غذاهای محلی که از این گیاهان برگرفته شده است، گیاهان دارویی که طب سنتی و بومی را در مناطق مختلف شکل داده است، گیاهانی که مواد اولیه صنایع دستی مثل چوب یا حصیر را تشکیل می دهد، رنگ های طبیعی که از گیاهان گرفته می شود و در گلیم و قالی استفاده می شود، صمغ گیاه که مثلا کتیرا تولید می کند و....

در کنار این "قوم گیاه شناسی"، تنوعی از گیاهان

کشاورزی را هم می توانیم داشته باشیم که مورد توجه بوم گردشگران خواهد بود. انواع سیب، انگور، انار، هلو، زغال اخته، زردآلو، زرشک و... خاص ایران است و در این زمینه حائز اهمیت است.

ایران دارای تنوع گیاهی است که گونه های خاصی را شامل می شود که در این جا به چند مورد اشاره می شود. گون ها پر تنوع ترین گیاهان ایران هستند. از ۲۰۰۰ گون که در جنوب غرب آسیا وجود دارد ۱۰۰۰ تا در ایران زیست می کنند. جنس هزار خار ۲۲۰ گونه دارد که انحصارا در فلات ایران دیده می شود.

گیاه کلاه میرحسن حدود ۱۰۰ گونه در فلات ایران دارد که در هیچ جای دیگر نیست. ۲۵ گونه انحصاری بادام در فلات ایران و قفقاز است که منشاء بادام های زراعی و تنوع زیستی آن ها هستند به همین دلیل ایران از مهمترین مراکز تولید بادام است. همین طور در مورد گلایی وحشی که ۱۵ گونه در ایران وجود دارد.

مهمترین گیاهی که از عصر کشاورزی در زندگی انسان نقش دارد گندم است جد گندم به نام Agilops در ایران ۱۲ گونه دارد. به این ترتیب ایران تقریبا پر تنوع ترین کشور از نظر ژن گیاهی در زمینه گندم است که می تواند گونه های گندم را اصلاح کند ولی متاسفانه این موضوع تاکنون چندان مورد توجه نبوده است. جنسی از خانواده پامچال بنام دیونیزی ۳۰ گونه در ایران وجود دارد که در هر کوه زاگرس یک گونه خاص از این پامچال صخره ای قابل مشاهده است. گیاهان دیگری خاص ایران هستند مانند انار، پسته، گیاهان پیازی، لاله واژگون که در زاگرس در اردیبهشت می روید و خاص زاگرس است.

تعداد گونه های دیگری از لاله واژگون در زاگرس داریم (۲۵ گونه). پیاز این گیاه در قرن ۱۶ از ایران به اروپا رفت، این گیاه تا قرن ۱۸ انحصارا در اختیار دربار بریتانیا قرار داشت و در قرن ۱۸ امتیاز هر پیاز آن ۶ میلیون لیره به کشورهای دیگر فروخته می شد. متاسفانه شنیده شده که ایران هم این پیاز را می خرد در حالی که ایران می تواند خود از صادرکنندگان مطرح این گیاه باشد. زنبق ها و لاله ها هم در ایران جایگاه ویژه ای دارند.

به هر حال با یک برنامه ریزی دقیق می توان به جوامع محلی از قبایل گیاهان بومی سود رساند تا به جای این که آنها این گیاهان را از طبیعت جدا کنند آن را تولید کرده و در اختیار بوم گردشگران قرار دهند.

در اینجا به تقویم سفرهای که می تواند برای مشاهده گیاهان در طبیعت مورد استفاده قرار گیرد توجه کنید.

سفر به جنوب بلوچستان اسفند و فروردین.

کلوت ها اسفند تا اردیبهشت.

زاگرس جنوبی از کرمانشاه تا فارس نیمه دوم فروردین تا نیمه خرداد.

کویر مرکزی فروردین و اردیبهشت و نیز شهریور و مهر که گیاهان در این زمان به میوه می نشینند.

آذربایجان اردیبهشت تا تیر،

خراسان اردیبهشت تا خرداد.

البرز مرکزی اردیبهشت تا خرداد، ناحیه خزری فروردین و اردیبهشت و نیز پائیز که رنگ های متنوعی از گیاهان قابل مشاهده است.

